

म. ग्रं. मं. ठाणे

विषय *अज्ञान*

सं न १६६

२१७१२२४

अज्ञाननाद

REFBK-0002846

REFBK-0002846

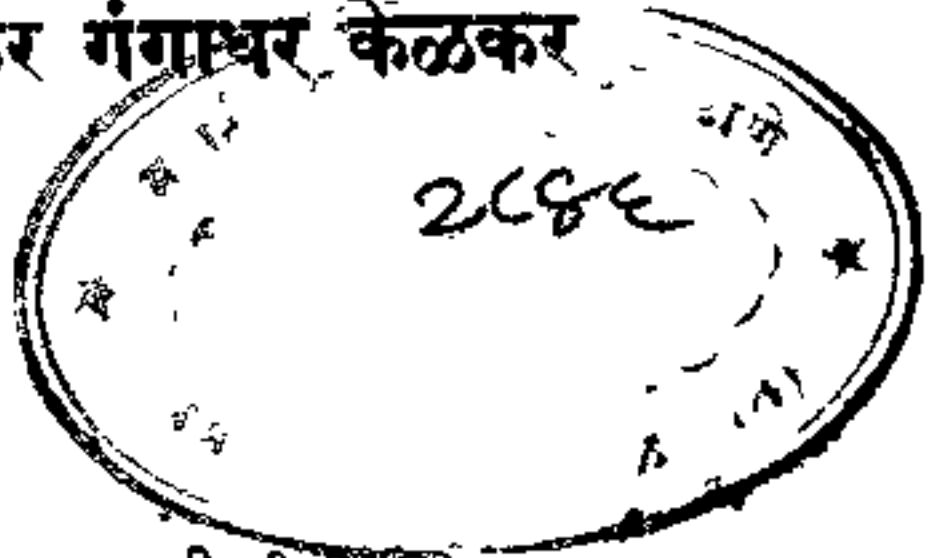

Handwritten notes, possibly a signature or date, including the word "EAD" and some illegible scribbles.

अज्ञात-नाद

— १ —

दिनकर गंगाधर केलकर

रामनवमी, १८४३

५८

१९२४

REFBK-0002846

श्रीमहाराष्ट्र-शारदा-मंदीर, पुणे.

सोल एजटस्—

रा. श्री. गोंधळेकर यांचा बुकडेपो,
बुधवार चौक, पुणे

प्रकाशक

अनंत सखाराम गोखले, ८७ नारायण, पुणे.

[या पुस्तकाबद्दलचे सर्व हक्क श्रीमहाराष्ट्र शाखा मंदिरानें
लेखकास कायमचे दिले आहेत.]

मुद्रक

गणेश काशीनाथ गोखले, सेक्रेटरी, श्रीगणेश प्रिंटिंग वर्क्स,
(४९५ शनिवार पेठ, पुणे) यांनी पान १ ते ६४ पर्यंतचा भाग

व

कव्हरसह बाकीचा सर्व भाग अनंत सखाराम गोखले, यांनी आपल्या
'विजय' प्रेस (५७० शनिवार, पुणे) मध्ये छापिला.

अनुक्रमणिका

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
वदे मातरम.	१	हीन ती लढाई.	३३
पुणे दरवारी.	२	पोरकी मुळे	३५
ही घे तत्वार.	३	काजवा.	३६
मायभूमी.	४	निष्ठुरा!	३७
सरदार धन्य एवढा.	५	उदासीन	३८
नवलाख झुले लष्कर.	६	पाखरा !	३९
तिचे बाबा.	७	सध्याकाळ.	४१
पर्वती.	८	दुर्दिन आणि दिवाळी	४२
उलटल्या उरात कठ्यारी.	९	द्वाड मनी.	४३
हुकुम रोकडा मान्य करीं.	१०	तेव्हा आणि आता.	४४
कर्मवीर.	११	कला आणि भावना.	४५
रावबाजीची पर्वती.	१२	जाणीव आणि मरण.	४६
निशिदिनीं तळमळे भूजननी.	१३	कळली तव मायावी करणी.	४७
तुम्हा वेड लावू.	१४	देवापाशीं गरिबाचें मागणें.	४८
फेका फेका भाला.	१५	आगरकर	४९
स्वर्गाहुनी सुदर.	१७	मायबापा.	५०
चद्रावरील डाग.	१८	रवि तळपे डोईवर.	५१
बाहुलीचें लग्नीन	१९	निरोप.	५२
निशाणासाठीं.	२०	बाळानो !	५४
गडे सुधे !	२१	उभा 'चोखा' बाहेर.	५५
असें जग हें बाहेर उपेक्षेचे	२३	सह्याद्रींतील वर्षाकाळ.	५६
वरात.	२४	जाणिवेचें शल्य.	५९
अधार.	२५	म्याकस्वेनी.	६०
चद्रिका उदेली.	२६	शर सुटला भात्यातुच.	६१
हौस नाहीं भागली.	२८	आनंद आणि विरह.	६२
तरी अतरिं मी पाखरू उदास.	२९	होई न उणें कोठार तरी.	६३
आजकालची गेष्ट.	३०	हरि सखाराम गोखले.	६४
महात्मा.	३२		

श्री अथ सप्तशतकम्
नं
म.

मातृ-पितृचरणीं
समर्पण.

प्रस्तावना

स्वतःला जें सागावयाचें असतें तें आपल्या पुस्तकात सांगितल्यानतर प्रस्तावनेंत केवळ आभारप्रदर्शनावांचून कोणतेंच काम लेखकाला राहिलेंलें नसतें. दुकानदारानें आपल्या तयार मालाची कितीही तारीफ केली, एकही दोष दाखविला नाहीं, उलट झाकून ठेविला तरी व्यवहारात तें गैर दिसत नाहीं. पण पुस्तकाची गोष्ट तशी नाहीं, निदान आम्हाला तरी तसले धाडस करावयाचें नाहीं म्हणून अगभूत असलेल्या गुणदोषासकट, जसेच्या तसे हें पुस्तक वाचकाच्या हातीं देत आहो. अर्थात्, याकामी ज्यानीं फार मदत केली त्याचें आभार मानणें एवढेंच या प्रस्तावनेचें कार्य आहे.

‘श्रीमहाराष्ट्रशारदा’ मदिरानें हें पुस्तक आपलें म्हटल्याबद्दल आम्ही मदिराचें फार आभारी आहो. ज्याना या पुस्तकाच्या पहिल्या आवृत्तीची ‘सोल एजन्सी’ दिली आहे त्या गोंधळेकर बुकडेपोचे मालक नानासाहेब गोंधळेकर, यानीं व्यवहारदुर्लभ असे जें सौजन्य दाखविलें त्याबद्दल त्याचें आम्ही फार आभारी आहो.

आमचे मित्र मुद्रणकलाभिज्ञ आप्पासाहेब गोखले, यानीं या पुस्तकातील लुयाचेकडील भाग सुंदर छापिला याबद्दल त्याचें आभार मानावे तितके थोडेच आहेत.

प्रस्तावना संपली. तथापि ज्या एका गोष्टीनें यावेळीं हृदय गर्हिल्ले आलें आहे ती गोष्ट येथे लिहिल्यावाचून भाड्यानें रहावत नाहीं. ती गोष्ट हीच कीं, माझे वडील बंधु आप्पा यांच्या प्रेमळ, सुखमय व काव्यमय छायेखालीं बसूनच ही गोष्ट मला करिता आली आहे आणि म्हणून याचें सर्व श्रेय केवळ त्याचें आहे.

शातिकुज, पुणें शहर. }
वर्षप्रतिपदा १८४६. }

अज्ञातवासी

•
•

✓

✓
✓

✓✓✓✓✓

✓
✓✓✓

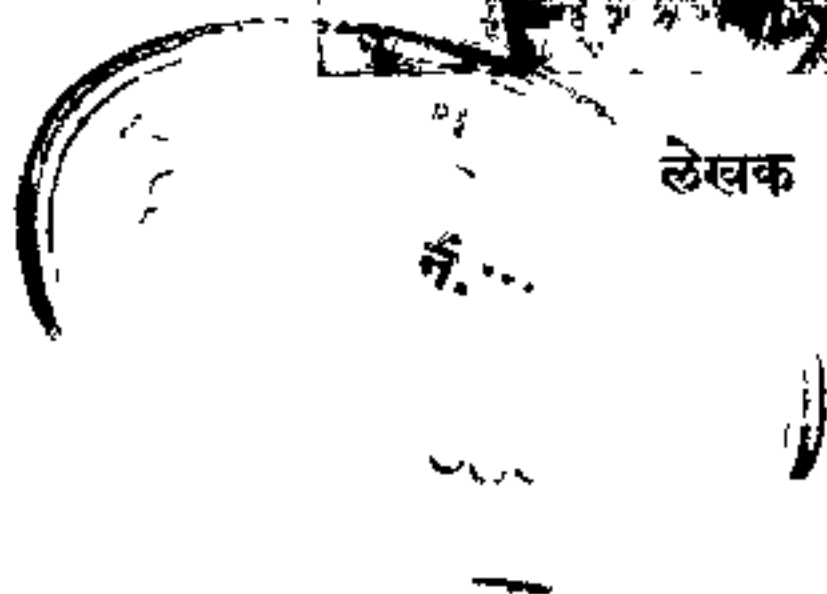
• ✓✓✓✓✓

• ✓✓✓✓✓
✓✓✓✓✓

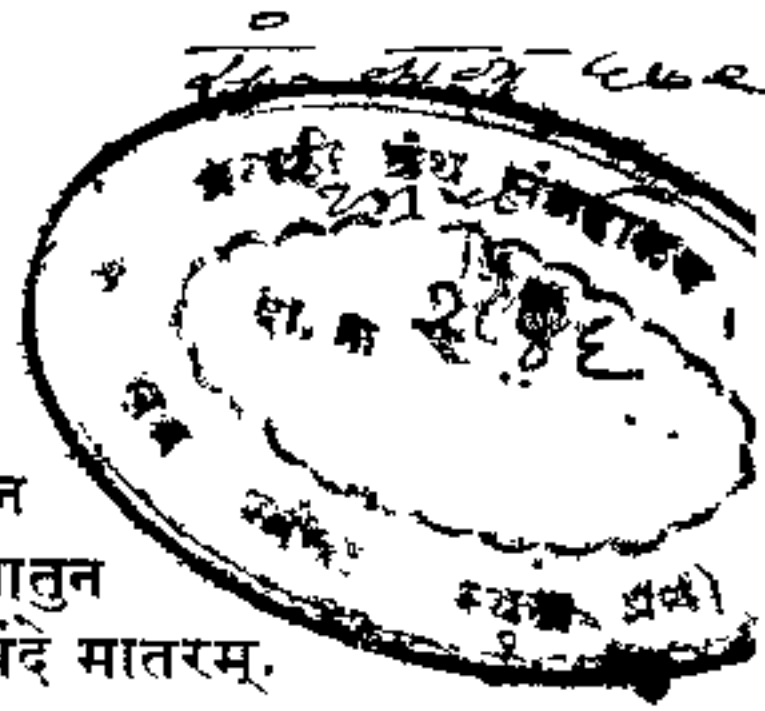
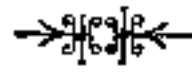

लेखक

वंदे मातरम्.

गिरिकंदर माळरान
ह्या हिरव्या खोल्यातुन
प्रेमभरें निघत स्वन—वंदे मातरम्.

येई उकलून धरा
वाहे त्यांतून झरा
उसळे गंभीर गिरा—वंदे मातरम्. २

गरिबाच्या झोपडींत
हांकेला हांक येत
घुमघुमतो ध्वनि जागृत—वंदे मातरम्. ३

उंच उंच हे महाल
विलासांचे रखवाल
गाती तेही खुशाल—वंदे मातरम् ४

पायांत मण लोखंड
बध्द दोन्हीहि दंड
श्रृंखलेंत ध्वनि प्रचंड—वंदे मातरम् ५

स्तंभावर शिर लटकत
एका पण, स्पष्ट येत
ध्वनि नव चैतन्य देत—वंदे मातरम्. ६

लागे सरण्यास तिमिर
तेजोमय ये भास्कर
घुमघुमतो ध्वनि सुंदर—वंदे मातरम्. ७

पुणे दरबारी.

शत्रुच्या खड्या समशेरी
वांकती पुणे दरबारीं
पेशवे मन्हाटी स्वारी
तळपती तिखट तल्वारी.

तो वाघ, वाघ म्हैसुरी
कांपतो उरीं
टिपू चौधारी
तळपती तिखट तल्वारी.

चौघडा यशाचा झडे
उचलती विडे
थाट सरदारी
तळपती तिखट तल्वारी

इंग्रजी बावटा श्रीट
पहा, थरथरत
ऐकतां भेरी
तळपती तिखट तल्वारी

रणरंग पुण्यांतिल दंग
बांधुनी चंग
घेति ललकारी
तळपती तिखट तल्वारी

वांकती थोर सरदार
दिल्लिचे वीर
पुणे दरबारीं
तळपती तिखट तल्वारी.

फुरफुरे लाख भिमथडी
 सलामी खडी
 झडतसे फेरी
 तळपती तिखट तल्वारी. ६

केवढी! पुण्याची भिती
 पहा, कांपती
 चलचळा वैरी
 तळपती तिखट तल्वारी. ७

ही घे तल्वार.

घेइ तल्वार, जीवाची पंचीप्यार
 ह्या खड्गाच्या जोरावरती
 राष्ट्राचें यश आणिक कीर्ती
 राखियली हें ठेवीं चिर्ती
 हाच शृंगार जीवाची पंचीप्यार. १

स्वतंत्र ही जन्माची सुमती
 प्रसंग ये जरि प्राणावरती
 नको वांकवूं शत्र-पुढती
 खडी समशेर, जीवाची पंचीप्यार २

मर्द मराठे वीर झळकती
 जगांत एकच ते ओळखती
 स्वदेश आणिक स्वतंत्रता ती
 पुरा निर्धार, जीवाची पंचीप्यार. ३

डोळेभर तें खड्ग पाहुनी-
 (झरझर पाणी वाहे नयनीं)
 निजला झाली विव्हल धरणी
 होय अंधार, जीवाची पंचीप्यार. ४

मायभूमी.

- ध्यास मायभूमि, तुझा लागला मंदंतरीं
जननि गे, तुझे
श्रीहरीपरी
मधुर नाम घुमघुमते सतत हृदयमंदिरीं
काल तुझे वीरमणी
चमकले रणांगणीं
आणि आज तेच गुणी
दास अपुल्या घरीं
- ध्यास मायभूमि, तुझा लागला मंदंतरीं. १
- दादुनिया येत गळा
पाहतां अशी तुला
भासतसे कीं मजला
खपसली सुरी उरीं
- ध्यास मायभूमि, तुझा लागला मंदंतरी २
- शांति धरिलि आजवगी
क्लेश होति अंतरीं
जीव हाय हाय करी
डागण्या कितीतरी
- ध्यास मायभूमि, तुझा लागला मंदंतरी- ३
- तनुमनधन तुज जननी
होय मुक्त अपुनी
देह पडो नव भजनीं
आस पूर्ण ही करीं
- ध्यास मायभूमि, तुझा लागला मंदंतरीं. ४

सरदार धन्य एवढा.

धडधडा झडे चौघडा, गडावर चढे मर्द फांकडा
अवघड गड अस्मानी डोले
वरती बघतां फिरतिल डोले
खालीं पाताळांतिल इमले

आसन्यास बाजुस कडा, गडावर चढे मर्द फांकडा १

अजुनि तांघडे नाहीं फुटले
फटीफटीतुनि गवत कौवळे
वान्याच्या झुळुकेनें हाले

शोभतो दंवाचा सडा, गडावर चढे मर्द फांकडा. २

हातांतिल तलवार ठिबकते
पाठीवर बाघीण नाहते
' करील कौतुक ती '-मन वदते

चालला शिपाई खडा, गडावर चढे मर्द फांकडा ३

गडावरुन खिडकींतुन कोणी
एकसारखी टक लावोनी
बघे स्वारिला डोळे भरुनी

सरदार धन्य एवढा, गडावर चढे मर्द फांकडा. ४

नवलाख झुले लष्कर.

नवलाख झुले लष्कर, तळपे भाला वरच्यावर
दिसते एकच वर अंबर
खाली सैन्याचा सागर
नाही नजर ठरत त्यांवर
जरिपटका डौलांत डोलतो भरजरि हत्तीवर
नवलाख झुले लष्कर.

हौदा सोन्याचा सुंदर
वरती मोत्यांची झालर
भाऊ-दाक्षिणचा दिनकर
स्वर्गाचे सौंदर्य लोटले ह्या तर सैन्यावर
नवलाख झुले लष्कर

वक्मर चमके तलवार
रणभस्त तुफानी स्वार
गर्जति "महादेव हर हर"
रोखून चालले पानिपतावर पुण्यपत्तनेश्वर
नवलाख झुले लष्कर

कडाडा वाजतसे तंबुर
कांपे तो मोंगल थरथर
मन्हाडि थोर थोर वीर
पुण्यवंत श्रीमंत पेशवे विजयी होणार
नवलाख झुले लष्कर.

तिचे बाबा.

घरीं जा त्या-आनंद बहरलेला
दिसायाचा तो नेहमीं तुम्हांला.
मधूदादाची बहिण कमूताई
तिचेवांचुन करमे न कुणालाही.

१

तिनें पुरते नाहींत पाहियेले
अजुनि कैसे ते पांच पावसाले
बालबुद्धी पण कळे सर्व कांही
बाहुलीचें ती लगिन लावितेही

२

झोंक पाहुनि घ्या तिच्या परकराचा
नाक पाहुनि घ्या तिच्या चालण्याचा
नवी तसविर माडींत टांगलेली
पहाण्याची तर पहा, तिची शैली.

३

जणूं तिजला कळतेंच सर्व कांहीं
अशा थाटानें बघत उभी राही
ओळखीचा चेहरा दिसे तीस
तिचे बाबा ते-सांगणें कशास!

४

कितीदां ती आईस हांक मारी
म्हणे चल गे दावीन मौज सारी
मधूदादानें असे आणियेला—
पुन्हां बावाला चलच बघायाला.

५

पुन्हां बावाला-चलच बघायाला
शब्द साधे हे वदुनि जात वाला.
माय तीची (गतधवा) वदत नाहीं
अश्रुंवांचुन दिसतें न तिथें कांहीं.

६

पर्वती.

- ही पुण्याचीच पर्वती
मनि विचार येती किती.
ते पुणे-काय ही स्थिती!
निशाण जाउन काठीसाठी आम्ही मरतो किती १
- हीं उंच उंच देवळे
मन बघतां बघतां झुले
ते दिवस अतां कोठले
अस्त जाहला घुबडे तेथे अशुभ काढिती गळे २
- हे भयाण वाडे जुने
त्यांतून भुते भटकणे
नववैभव हे मानणे
धन्य धन्य त्रिभुवनांत ऐसा डोल पुन्हां मिरविणे. ३
- वनराइ नटे भोंवती
ह्या मुळा-मुठा वाहती
ही धन्य धन्य पर्वती!
जरिपटका पण स्वजन तुडविती म्हणुनि मनीं खिन्न ती ४
- हे भाट अम्ही केवळ!
शब्दांत आमुच्या बळ
अंगांत केवढा पिल
हाय! झालि घरकुलांत भाकर दुपारची दुर्मिल. ५
- हा निजलेला 'दक्षिण'
जातिवंत केसरी पण.
उगवणाग लवकर दिन
नव्या युगाला स्वातंत्र्याचे हा बांधिल तोरण. ६

उलटल्या उरांत कट्यारी.

(मागील सव्वाशे वर्षांचा इतिहास पाहून असेच वाटेल)

पेरावत झुलती द्वारीं
तो त्याच महालिं भिकारी
गणगोत जाहले वैरी
उलटल्या उरांत कट्यारी.

रणदेवि काय कांचली
त्याच पाउलीं
गेलि माघारी
उलटल्या उरांत कट्यारी

१

घरभेद धर्म जाहला
कापती गळा
खुशाल दुपारीं
उलटल्या उरांत कट्यारी.

२

श्रीमंत मातले किती
गरिव थरकती
नाहिं कैवारी
उलटल्या उरांत कट्यारी.

३

शावूत रूढिचें तख्त
चहुंकडे भक्त
राज्य अंधारी
उलटल्या उरांत कट्यारी

४

आजला म्हणुनि हा फांस
लागला श्वास
उडे उर भारी
उलटल्या उरांत कट्यारी

५

हुकुम रोकडा मान्य करी.

जरी गडावर मानकरी
हा इथें तरी चाकरी करी.

नंग्या तरवारित छावणि ही
खडा पहारा ठाई ठाई
डिंडीवर चुकविलास तोही
छाती ही केवढी तरी !

तुझे रूप, चंद्राची कांती
मदनिकाच तूं लावण्यवती
विजली कीं ही चमके पुढती.
रूप तुझे जालें पसरी

येथें दर क्षण असे भयंकर
कठ्यार नंगी जणुं छातीवर
जबर कायदा हें तर लप्कर
घात पुढें, गड सोड तरी.

आवस ही पसरे भंवतालीं
पौर्णिमाच तूं-त्यांत अचेळीं
फिर मागें नाइलाज, भाळीं
हुकुम रोकडा मान्य करीं.

* * *

मागें मागें कुणी परतलें
पैंजण पायी नुदत चालले
नकळत कैसें चित्त भारलें
तीच वाट तो स्वीकारी
जरी गडावर मानकरी

कर्मवीर.

—आणि त्याला जा करा वंदिवान
दगड धोंड्यांचे रुंद तट रचून
बिड्या त्याच्या पायांत तुम्ही घाला
मोकळा तो—अडवील कोण त्याला १

गडद अंधारीं रहायास खोली
उभ्या रोखा संगिनी भोंवतालीं
हिमालय तो—तो अचल राहणार
शांततेची मूर्तीच निर्विकार. २

पहा—त्यालागीं तुम्ही तपासून
निराळा तो भासेल जगाहून
जनाची पण काळजी त्यास जाळी
हृदय-स्थंडिल धगधगे सर्वकाळीं. ३

शरिर त्याचें तें, जणू वाळलेलें—
गवत वाऱ्यानें मधुन मधुन हाले
साक्ष इतुकी—ह्याहून नसे कांहीं
श्वास त्याचा पण धरा हालवीही. ४

मातृदेशाचें चित्र मूर्तिमंत
वघा अपुलेंही हृदय असे ह्यांत
जीव त्याचा जीवांत गुंतलाहे
थोर ह्याहून जगतांत कोण आहे? ५

रावबाजीची पर्वती.

हीच का नानांची पर्वती? खालीं हत्ती झुलती किती !

वाजे सनइ गोड मंजुळ
वाटे गातो कीं कोकिल
झडतो मंगलमय चौघडा
जमला ब्राह्मणगण केवढा !
शाली लालभडक भरजरी
तळपे भास्कर वर अंबरीं
धन्य हा वाजिराव नरपती
ही तर बाजीची पर्वती

१

वरचा चाक केवढा तरी
वसले ब्राह्मण पानावरी
भरले हौद तुपाचे किती
दुथडी रात्रंदिन वाहती
केवढा लाडूंचा डोंगर !
ही कढीच, कीं पीतसागर !
ब्राह्मण लक्षावधि पोसती
ही तर बाजीची पर्वती.

२

हिकडे, वाघें मधु वाजती
तिकडे, ते इंग्रज डागती-
तोफा धाड धाड गर्जती
पुण्यावर आला सागरपती
धिक धिक वाजिराव भेकडा !
जा भर हातीं हिरवा चुडा.
कोपला दक्षिणचा कुलपती
कुठले हत्ती आणिक रथी

हीच का नानांची पर्वती? नाच्ये सिंहासनि नाचती ! ३

निशिदिनीं तळमळे भूजननी.

निशिदिनीं तळमळे भूजननी
कळवळा न कां ये तुज अजुनी ?
निंदुनि जननी, भाई जगभर
अन्नास्तव कां वांकविशी शिर ?
उदरीं कांटे ह्याहुनि जा भर
कां धरा शिणविसी तूं जगुनी
कळवळा न कां ये तुज अजुनी ?

३

स्वच्छंदानै सह्याद्रीवर
उघडे डोळे करुनी जा फिर
ऐक काय तो दगडी डोंगर
तुजपुढें कथिल रे हळहळुनी
कळवळा न कां ये तुज अजुनी ?

२

भोंवतालच्या गडागडावर
होतें फडकत गिरिशिखरांवर.
नको आठवण—घडघडतें उर
वाहती अश्रु हे खळवळुनी
कळवळा न कां ये तुज अजुनी ?

३

स्वतंत्र घारा वाहे सुंदर.
खडी शाहिरी गात निरंतर.
कुठें परंतू तूं—धिक पामर.
भूमाता रडविशि दिनरजनी.
कळवळा न का ये तुज अजुनी ?

४

तुम्हां वेड लावूं.

जशी वृत्ती त्या फूल-पांखराची
सतत गुंगत रानांत रहायाची
त्यास कांहीं नच सांज वा सकाळ
फुलांमधुनी तें उडतसे खुशाल.

१

तसा मीही या सोडुनी जगाला
असे रमवित ह्या माझिया मनाला
कर्धीकाळीं येणार जें जगांत
तेंच गुणगुणतों गीत मी मनांत.

२

जगाचा मी बांधला दास नाहीं
जड जगाची पर्वा न मला कांहीं
निसर्गाचे पडसाद ऐकुनिया
गुंगतें मन, लागतें सहज गाया.

३

जगीं ज्याला म्हणतात जन विलास
वनींच्या ह्या बाळास ते कशास ?
निसर्गाचें गाणार अम्ही गीत
अम्हां लाभे आमुचें निसर्गांत.

४

—आणि जेथें लाभतें असें कांहीं
सहज वृत्ती ही रमुनि तिथें जाई
दंग आम्ही मग नवें नवें गाऊं
आणि गाउनिया तुम्हां वेड लावूं.

५

फेका फेका भाला.

- एकला
वनीं मोकळा
स्वैर तो होता
दशदिशां दरारा त्याचा कसली चिंता. १
- चलचळां
वधुनि त्याजला
कांपती क्रूर—
उन्मत्त श्वापदे—हा हिकडे गंभीर. २
- तें रान
सुखाचें स्थान
जगाहुनि प्यार
त्याहून इतर जें, तें तें कारागार. ३
- तेथला
झरा मोकळा
वाहतो त्यांत
प्रतिबिंब पाहुनी सहज गर्जना करित. ४
- निःशंक
कशाची अटक
त्याजला घडते
तो राजा जिकडे जाइल तेथें तेथें. ५
- ते दिवस
कधीं उपवास
घडुनिही त्याला
वाटले सुखाचे त्या मानी सिंहाला. ६

गर्जना
 कधीही पुन्हां
 तयें नच केली
 उघडून पहा तें हृदय पेटली होळी. ७

खंगला
 मृत्युची कळा
 तयावर आली
 हा खराखुरा वनराजा वैभवशाली. ८

झडकरी
 तुम्ही त्यावरी
 विखारी भाला
 फेकून पहा-तो उत्सुकला मरणाला ९

दिनरात
 त्यास जाळीत
 दुष्ट परवशाता
 जी अम्ही भोगितो तुकवुन अमुचा माथा. १०

सत्वरीं
 म्हणुनि घ्या करीं
 विखारी भाला
 विनविनो अम्हांवर फेका फेका न्याला. ११

स्वर्गाहुनी सुंदर.

व्यापाला विदुनी म्हणे मन-गड्या, जा दूर कोठेंतरी,
कांहीं वेळ-म्हणून ह्या गिरिवरी येऊनिया बैसलों
दृष्टीच्या पुढती उदात्त सगळे पाहूनिया रंगलों
की उत्साह सदैव वास अपुला मूर्तस्वरूपे करी.

ह्या येथील वनामधून दिसते जीवंत जें जीवन
त्याचा अंशहि पाहण्या न मिळतो आम्हां हवेल्यांतुन
स्वातंत्र्यप्रिय येथला खळखळा वाहे झरा मोकळा
त्यायोगे पण पारतंत्र्य स्मरुनी दाटून येतो गळा

स्वातंत्र्यप्रिय ही धरा जरि अम्हां आहे प्रभूने दिली
आम्हीं घालुन कुंपणें बसविली बंदिस्थ ठाणीं पण
घोका रोज धडे, शिका हरघडी ती पुस्तके फाटलीं
चिंता एकच ह्या जगास—दुसरी पृथ्वी कशी निर्मिन.

माझ्या दृष्टिपुढें निसर्ग फुलला, वाचीन मी हा जर
हे आयुष्य सुरेख होइल किती स्वर्गाहुनी सुंदर.

चंद्रावरील डाग.

- जरा रोखुनि तर पहा दुर्विणीत
डाग चंद्रावर दिसति असंख्यात
किती असले तेजाळ गोल पाहीं
उणें तेथेही नसे असें नाहीं १
- स्वर्ग म्हणती सौख्यांत फार आहे
इंद्र तेथिल चिंतेंत परी राहे
कुठें कांहींतरि उणें असायाचें
म्हणुन आम्हीं का स्वस्थ रहायाचें ? २
- असे अपुला हा देश किती छान
तरी आपण आहोंत कळाहीं
विपुल पिकवी अपुली धरामाई
तरी गरिवांना खावयास नाहीं. ३
- डाग ऐसे आहेत इथें फार
अंत्यजाना तरि लोटितोंच दूर
डाग मोठा हा कसा धुवायाचा ?
कधीं होइल उद्धार वापुळ्यांचा ? ४
- पुन्हां जोडा दुर्वीण पहायास,
डाग अपुला मोठाच असे खास,
जरी चंद्रावर डाग-लाज त्यास
डाग अपुले हे-लाज ही कुणास ? ५

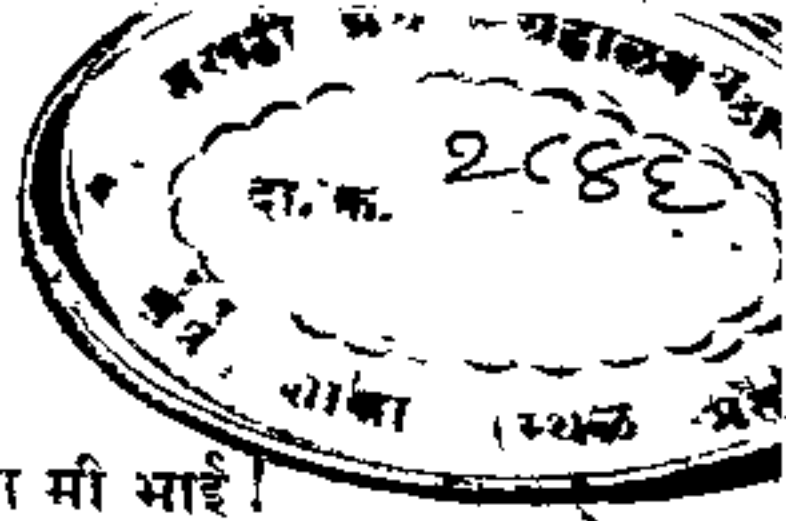
बाहुलीचें लग्गिन.

- चिंता मजला ही, तुझें तर लग्गिन जमत नाहीं
पिच् पिच् अगदीं त्याचे डोळे
मान मोडकी लटलट हाले
केस कशाचे-गवत वाळलें
नको ग तो वाई, तुझें पण लग्गिन जमत नाहीं. १
- माझी नवरी किती चांगली
जशी हिरकणी दागिन्यांतली
पोर परंतू उभी वाळली
झोंप न हिज येई, तुझें पण लग्गिन जमत नाहीं ! २
- तो ' तांब्याचा माधव ' बघते
जरा आंधळा, मला चालतें
स्थळ थाटाचें कोठें मिळतें
कां पण रुसली ही, तुझें तर लग्गिन जमत नाहीं. ३
- नकोच तो तर, अडल्या वेळीं
नवरा होइन मीच आपुली
ही घे आतां साडी चोळी
खुद्कन् हंसली ही, तुझें पण लग्गिन जमत नाहीं. ४

निशाणासाठी.

- बधे मागे मग सारखा वळून
बाळ, डोळे भरूनिया फिरफिरून
आणि जेव्हां जाहलें दिसेनासें
काय त्यातें वाटलें, वटूं कैसें ? १
- जसें आईपासून मूल न्यावें
हृदय तीचें त्यामुळें पिळवट्यावें
काय उपमा दुःखास अशा द्यावी
जाणिवेनें कळल्यान करुनि घ्यावी २
- स्वदेशाचें तें परम प्रिय निशाण
दूर होतां; आलेंच खळवळून
देह कोणीं ओढिला पाशवद्ध
प्राण परि तो तेथेंच प्रेमबद्ध ! ३
- रात्र किराकिरते आंत त्या मनांत
दिसे जनता जरि चूर उत्सवांत !
मार्ग कष्टाचा-हाल-अपेष्टांचा
गमे त्याला मोकळा उन्नतीचा ४
- जरी त्याचें कोवळें हृदय होतें
तरी वज्राहुनि कठिणची अतां तें
टिपें न्याचीं फुलवितिल वाग जेव्हां
विस्मयें जग होईल थकू तेव्हां. ५

गडे सुधे !

आणिली
नवी बाहुली
तुला मीं बाई

चल थाट नवा संसार, तुझी मी भाई !

हांसशी
काय ही अशी
पिसैं कां भरलें

घरधनीण तूं, हें काय लाविशी चाले !

२

लांवून
चाफळाहून
हा पहा आला

‘ यशवंत ’ तयाला पाज सुधेचा पेला !

३

संसार
नव्हे-अंगार
धगधगे भंवतीं

म्हणुनीच आमुची जडली तुजवर भक्ती !

४

तूं फूल
पाडिशी भूल
आमुच्या भंवती—

फुलवाग उभविशी तेथे अमुची वसती !

५

वाजुला
दूर व्हा-चला
अश्रुंनां, आतां

कां पुढें ठाकतां-मागें मागें परतां.

६

क्षणभरी
विसरुं चा तरी
आसुचे व्याप
वाढत्या काळज्या आणि ताप-संताप. ७

सृग झुले
तसें मन भुलें
तुझ्या नादानें
वाटतें धरा ही फुलली आनंदानें. ८

ह्यासुळें
इथें मन खुले
तुला पाहोनी
त्यासुळेंच, नकले तुला गोविलें कवनीं. ९

अपुरेंच
गीत सार्धेंच
अर्पिलें तुजला
पण गडे ! सुधे तूं म्हणशिल ना मज 'अपुला.' १०

असें जग हें माहेर उपेक्षेचें.

घर त्याचें तें जरी चंद्रमौळी
प्रीत त्याची न्यावरी जडुनि गेली
दूर कोंकण येथून फार आहे
जीव त्याचा तेथेंच गुंतलाहे. १

कर्धीं नव्हतें ठाऊक अजुनि त्यास
दूर जाणें त्या सोडुनी घरास
माय त्याची आंधळी घरीं राही
देव न्याला तेथून दूर नेई. २

वय त्याचें अजुनी न मुळीं फार
कष्ट त्याला हे कसे झेपणार !
वाळ आईस्तव असा रावतांना
देवराणा कां कळेना द्रवेना ! ३

आज त्याला उठवे न मुळिं सकाळीं
ताप भरला सारखा त्यास जाळी
कोंकण तिकडे पाहतो जग न त्याचें
असें जग हें माहेर उपेक्षेचें ! ४

आणि गेला अस्तास अंशुमाली
वाळ निजला तो त्याच शांत वेळीं
आणि निजला तो कर्धि न उठायान्ना
तिलांजलि हा अर्पितों आंसवाचा ! ५

वरात.

चालली पहा वरात, गजहि झुलति डौलांत

डुलत चंद्र अंबरीं

खुलत रजनिसुंदरी

शालु शुभ्र भरजरी

नटुनि थाटमाटांत, चालली पहा वरात

१

गमत रमत खालतीं

चालली वरात ती

वरति कोण, एकटी

बाजुच्याच त्या घरांत, चालली पहा वरात

२

चांदणी ढगांतली

कोमला सुके कळी

खिडकिआड राहिली

ती पहा उभी पहात, चालली पुढें वरात

३

चंद्रज्योत पेटते

सनइ मंजु वाजते

पण, तिचें विदारिते—

हृदय कां अशा वयांत, चालली पहा वरात

४

* * *

वर्ष अजुनि कोठलें !

तोच गगन फाटलें

अशु हातिं राहिले

तिजसि जगत भस्मसात, चालली पहा वरात

५

अंधार.

अंधार पुढें—न दिसे, न कळे
सहज त्यामुळे हृदय उलें.

जागेंपण केव्हांचें भासे
मन विटलें देऊन उसासे
दग अश्रूंचे वधुनी हासे
शिंपित पण त्यानेच मळे
सहज त्यामुळे हृदय उलें

१

वारा वाहतसे बाजूला
जीर्ण पर्ण वाजतें सळाळा
कानोसा देतोही त्याला.
ऐकुं न ये; पण काळ पळे
सहज त्यामुळे हृदय उलें

२

कवडासा नाचतो भुईवर
दृष्टि खिले कांहींशी त्यावर
आशेला ये अंकुर नवथर
पण तिकडे—तो देव कले
सहज त्यामुळे हृदय उलें.

३

तिमिर तिमिर—दाटतो त्यामुळे
मागें मागें पडति पाउलें
मंदिर हांसळलें जें रचिलें,
वृक्षाची तुटलांच मुळ
सहज त्यामुळे हृदय उलें.

चंद्रिका उदेली.

चंद्रिका उदेली, धरणि मुदित झाली.

हृदयाची स्वामिनी

राधिकेसम न कुणी

मुरलिनाद ऐकुनी

कां न सखी आली ? चंद्रिका उदेली

१

गोपिकांत गोकुळीं

रम्य केलि चालली

हरिस काय विसरली

राधिका न आली, चंद्रिका उदेली.

२

शीत झोत वायुचा

लुटत नाद वेणुचा

श्रीहरी सखा जिचा

नी सखी न आली, चंद्रिका उदेली

३

गगनिं कोर हासरी

वेणु नुदत श्रीहरी

बैसला तृणावरी

डुलत चंद्रमौली, चंद्रिका उदेली.

४

नाचती वनीं फुलें

परमरूप कोवळें

चंद्रिकेंत शोभलें

परि सखी न आली, चंद्रिका उदेली

५

विश्व डुलत गुंगुनी

मुरलिनाद प्राशुनी

राधिका परी वनीं

कां न अजुनि आली, चंद्रिका उदेली.

६

दृष्टिआड राहुनी
बघत रमणि चोरुनी
सहज हंसत ऐकुनी
'कां न सखी आली,' चंद्रिका उदेली ७

बघुनि हल्लुच प्रेमला
हरिहि हल्लुच हांसला
वेणुनाद नादला
कां न सखी आली, चंद्रिका उदेली. ८

मधु मीलन जाहलें
रंग गालिं उमटले
अजुनि गीत रंगलें
कां न सखी आली ? चंद्रिका उदेली ९

हौस नाहिं भागली.

हौस नाहिं भागली, असे भुईं नाकाला लागली !
लालभडक पायांत पुणेरी
नागपुरी अंगावर भारी
गुलाबकळि फेटा जरतारी
स्वारि किती रंगली असे भुईं नाकाला लागली १

खोल खाण डोळ्यांची झाली
देउळांतली आलीगेली
नार नाहिं दृष्टींतुनि चुकली
हौस नाहिं भागली, असे भुईं नाकाला लागली. २

निवडक गजरा हातीं रुळतो
सुवास अंगावर दवरवळतो
मुखरस एका वाजुस गळतो
स्वारि किती रंगली, असे भुईं नाकाला लागली ३

आडवाट ही-अवेळिं झुकले
कोणिकडे हे जवान न कळे
रामनाम पण अखंड चाले
कोण नार भाळली, असे भुईं नाकाला लागली

तरी अंतरि मी पांखरुं उदास.

तुझ्या स्कंधावर हेच हात होते
आणि तूही ठेविशी आपुले ते
नाहिं कां मग वाटलें आपुल्याला
विरह केव्हांही नको व्हावयाला.

१

जरी अपुला हा मार्ग समुद्रांत
जरी वादळ गे, रोज रोज होत
रोज पडतो अधार किति भयाण
नाहिं दोषेही तरी उदासीन.

२

काल आहे जरि धुक्याच्याप्रमाणें
प्रवाहांतच जरि कसेतरी जाणें
भय न केव्हां तें कुठे वाटलेंही
स्वर्ग अपुल्या चित्तांत सदा राही.
आणि आतां जरि ऊन असे छान
असे सागरही शांत चहुंकडून
नाव माझी चालली सावकाश
तरी अंतरि मी पांखरुं उदास

३

४

दिवस तेव्हांचे असे आठवीत
स्मृती जागृत मज तीच दुःख देत न
नसे पर्वा मज घोर तुफानांची
विरह तूझा-मज सखे, फार जाची.

आजकालची गोष्ट.

रात्र उलटुनी गेली नव्हती
स्वप्नी दंग धरित्री होती
आनंदाचा पडतो पाउस
फिका पडे त्यापुढे सुधारन
चांदीच्या नौकेत एकटा
वरी चंद्रमा पैगत होता
तारे मधुनी मधुनी चमकत
हलते ढगही होते फिरकत

१

लहान खेडे छोटेखानी
चांदण्यांत किरणांशी खेळे
उमटतात ओढ्यांचीं गाणीं
पान सळाला मधेच हाले
अलुड आणि सुकी मनसृष्टी
प्रेमाच्या करिते गुजगोष्टी
सृष्टीचें हें वैभव सुंदर
पहा जरासे अनुभवुनी तर.

२

गरिब झोपडी ही खेड्यांतिल
कितीतरी मोहिते मनाला
खरेंच ! येथिल सगळे असतिल-
सुखी, सुखाचा पिकलाच मळा
सुख एकिकडे-आम्ही सांप्रत
छायेला सुख म्हणुनी बिलगत.

३

एकलीच झोपडींत कोणी
मुका पशू बाहेर इमानी
मीठ आणि भाकरीस जागत
पशू न झाले अजुनि अधोगत
हृदये अफुलीं उघडून जरा
पहा-आरसे समोरच धरा

४

अवेळ ही पण जिथे भंगली-
आशा तेथे निद्रा कसली !
इतक्यांतच, म्हातारी उठली
(झोंप तरंगत पण डोळ्यावर)
काय काळजी हिजला कसली ?
कां पण दिसते ही चिंतातुर
हळू हळू पुटपुटते मधुनी
आंसवे उभीं खोल लोचनीं
शील आणि सत्वाचा इमला
जखम उरीं जाहली जयाला-
वाळ हिचा लाडका न येथे
तुरुंगांत तो आहे खितपत
आणि म्हणुन ही अश्रूस पिते
देशभक्तिचें वधिस सांप्रत.

५

* * *

वृद्धेच्या हृदयाचा चटका
येइल शांतविता मजला का ?

६

महात्मा.

जग विलासांत रंगलें
तो तुरुंगांत तळमळें.

महालांतली दृष्टी कोती
गरिव झोपडीं निर्द्वैतच ती
इतर वापुडे कष्टी खपती
हा एक वीर मनि उले.

देशासाठीं ह्याचें जगणें
देशासाठीं ह्याचें मरणें
देशभाक्तीचें अखंड गाणें
शृंखला तुटे त्यामुळें

कोहिनूर हा नररत्नांतिल
अंगावर पण ह्याच्या वाकळ
यजाची ही मूर्ती केवळ
जग पापांतुन उजळलें.

गुलाम आपण, स्वतंत्र हा पण
मरमर खडतो तरि रात्रंदिन
खालीं चांका शरमुन लाजुन
कां नाहीं हृदय भंगलें

धूळ जगाची ह्याच्या भाळीं
तुडवी कांटे पायाखालीं
ही पण जाणिव अस्हां न पटली
हा जीव म्हणुन हळहळे.

हीच ती लढाई.

- बाई, हीच ती लढाई, रडविते मज धाड्याई.
बाप जाहला पुरा आंधळा
भाऊराया लढतां मेला
दादाचा तर पायच गेला
उरलें गांठिस नच कांहीं, रडविते मज धाड्याई. १
- शेत आमुचें लहान होतें
उणें कशाचें पडलें नव्हतें
लहान घर आमुचें छान तें
आतां कोठें नच कांहीं, रडविते मज धाड्याई. २
- आग लावुनी शत्रू गेला
माझा तान्हा त्यांत जळाला
नाश घराचा पुरता झाला
मन हें वेडावुन जाई, रडविते मज धाड्याई ३
- स्वर्गीं सोन्याचे-‘ते’-झाले
प्राण आमुचे मार्गे उरले
देवा! मन सारखें तळमळे
दया तुजसी नाहिं कांहीं, रडविते मज धाड्याई. ४
- काय फायदा नकळे झाला
‘विजय’ जनीं म्हणतात मिळाला
उसंत रडतां नाहिं अम्हांला
डोक्यावरून लाट जाई, रडविते मज धाड्याई. ५

हे. ५७ के प्रति

गरिव अम्ही मोताद जाहला

३ ३० ५१

जगण्यानें तर पुरते मेलों

दुःख भोगण्यासाठीं उरलों

तुफान नाच वाहने ही, रडविते मज धाइधार्ई. ६

देशासाठीं हें पण सगळें

३१ ३० ६०

सुखानेंच पाहिजे साहिलें

समाधान हें एकच उरलें

सीमा दुःखाला नाहीं, रडविते मज धाइधार्ई

बाई, हीच ती लढार्ई. ७

३२ ३० ६०

३१ ३० ६०

३०

३१

३२

३३

३४ ३० ६०

३५

३६ ३० ६०

पोरकीं मुलें.

कांहीं सुचतच नाहीं, मजला गांववाला नेई.

बग्गी घेऊ बसावयाला

तूं हो त्यावर गाडीवाला

आण तुझा तो खाकी डगला

दादा, कर तर घाई, मजला गांववाला नेई.

बसे वाहुला ओटीवरती

राखील तुझी ओली पुस्ती

घे हा चावुक अपुल्या हाती

कांहीं सुचतच नाहीं, मजला गांववाला नेई

जेथें गेली चावा आई

तेथें अपुली गाडी नेई

येथें मजला करमत नाहीं

आतां रडूच येई, मजला गांववाला नेई

* * *

खडखड खडखड गाडि वाजली

वहीणभाऊ आंत वैसली

जी गेली ती परत न आली

खेदें गुंगत मीही, 'मजला गांववाला नेई.

काजवा.

रवि तिकडे बुडतो जळीं
काजवा धरणीवरती बळी.

किती फुलें कोमेजुन गेलीं
कासारीं कमलेंही मिटलीं
फुलांफुलांवर कळा निराळी
मग गळे कितीएक पाकळी
काजवा धरणीवरती बळी.

१

अस्मानाचा निळा पसारा
मधेंच कोठें चमके तारा
अंधाराचा त्यांत द्वारा
काजळी अशी रात भूतळीं
काजवा धरणीवरती बळी.

२

दिसें त्यामुळें भयाण भंवतीं
बघा कुठें ही दडपे छाती
नवल न ऐशा मग एकांतीं
रवीशीं तेज आपुलें तुळी
काजवा धरणीवरती बळी.

३

नियमच ऐसा हा काळाचा
पदोपदीं ये अनुभव याचा
तुटतें अंतर, फुटें न वाचा
रवि तिकडे बुडतो जळी
काजवा धरणीवरती बळी

४

निष्ठुरा !

निष्ठुरा, कापलासि कीं रे गळा, वाहती बघ अश्रू खळखळा.

त्या दिवशांचा डौल तुझा तो
अजुनी मजला पुरता स्मरतो
वेफाम वारु गड कांपित चढतो

तरंगे झोंकदार पटका खुला, वाहती बघ अश्रू खळखळा. १

शेवटच्या किरणांत तळपला
माझ्या ओळखिचा तो भाला
आणि तटावरुनी मीं अपुला

नाहिं का हा हात खुणविला तुला, वाहती बघ अश्रू खळखळा. २

आंब्यावरचा गळला मोहर
कोकिल म्हणुनी उडला सत्वर
धीर धरूं मी राया, कुठवर

मोहिनी घातलीस माझ्या फुला, वाहती बघ अश्रू खळखळा ३

जात वाइ ही अमुची भोळी
तुझी सख्या, मीं मूर्ति कोरिली
आठव आठव बुरुजाखालीं

तूंच ना हृदयांत बाण मारिला, वाहती बघ अश्रू खळखळा ४

उदासीन.

खुळा त्याला म्हणतसे गांव सारा कुठेही जा गांवांत हें विचारा हेंच उत्तर मिळणार तुम्हां खास जगत त्याला, तो जगाला उदास	१
पिके गांवाजवळील आंबराई तिथे जाणेंही त्यास रुचत नाही भजन चाले जवळील देउळांत तरी त्याचें मन रमेनाहि तेथ	२
‘थोर झाली रे पोर’-गांव बोले -लगिन तीचें कर दिवस सरत आले- तरी त्याचें मन वेध घेत नाही अशी त्याला दुःस्थिती प्राप्त होई	३
पाचसाळ्यामागून ये हिवाळा आणि आतां तर रखरखे उन्हाळा ऋतू बदले-चहुंकडे फरक होई हाच एकाकी ह्यांत फरक नाही	४
रात्र पडल्यावर वसे अंगणांत नभीं तारा चमकती-त्या पहात जगाविरहित हा असे उदासीन तिचे मागून-त्याजला जगत शून्य	५

पांखरा !

- थांब जरा पांखरा, येउं दे मला
गड्या, जीव भागला
घरघरते दिनरजनी
भेसूर तिचीं गाणीं
गेलों मी भांबावुनि
येउं दे मला, गड्या जीव भागला १
- जें मागें तें न मिले
हंसतें मज जग सगळें
बैरागी मन झालें
येउं दे मला, गड्या जीव भागला २
- तूं स्वतंत्र तव जीवन-
लाभावे म्हणुनी मन
उत्सुकलें रे क्षणक्षण
येउं दे मला, गड्या जीव भागला. ३
- मी उदास जग उदास
वनवास ये नशिवास
लागला गळ्यास फांस
येउं दे मला, गड्या जीव भागला. ४
- सागर बेफाम होय
तारूं फुटणार हाय
ये नशिबीं 'हाथ हाय'
येउं दे मला, गड्या जीव भागला ५

उडतौं तौं पंख गळ
 वदतौं तौं वदन खिले
 झालें हें गात्र लुळें
 येउं दे मला, गड्या जीव भागला ६

ही बेडी लोखंडी
 खतली हाडोहाडीं
 तोडच, घेतौंच उडी
 येउं दे मला, गड्या जीव भागला. ७

संध्याकाल.

- रवी गेला केव्हांच पश्चिमेला
रंग सोन्याचा तोहि मलिन झाला
अतां लवकर काळोख पसरणार
आणि गरिबांचे कष्ट संपणार ! १
- पलीकडल्या डोंगरांतून गाई
चरुनि मार्गे लागल्या परतण्याही
गुराख्यांची धाकुटीं ब्राला वाले
गुरामार्गे चाललीं करित चाले. २
- मळा अपुला खुरपून नांगरून
बैल हांकित परतला बागवान
घरीं त्याचीं बालकें अंगणांत
उभीं असतिल-असतील बघत वाट ३
- उभी उत्सुक असणार बघत वाट
धनिण त्याची गरिबींत भाग्यवंत
नसे तीचा कृत्रीम डामडौल
प्रेम सार्विक तेथेंच पण पहाल ४
- कष्ट दिनभर जरि करितसे उन्हांत
जरी चाले संसार गरीबींत
घरीं येतां-स्वर्ग तो तुच्छ त्यास
नेत्र भिडले मग उणिव नच सुखास. ५

दुर्दिन आणि दिवाळी !

ती येणार कधी, तुम्हीच म्हणतां आली दिवाळी अतां,
ती येईल उद्यां, असें कितिकदां खोटेंच कां सांगतां,
जेथें गांव असेल जाउनि तिथें आणूंच बोलावुनी
आम्हांला तुमचीं नकोत असलीं खेळावया खेळणीं.'

तो, त्यानें फिरवीयलें मुख, हंसें कैसेतरी आणिलें
बाळांनो, तुमचा पिता, रडतसे, हा अतरीं संपतो.
त्याचें काय तुम्हांस, प्रश्न तुमचे ज्वाळाच त्या जाळिती
आलें जें नशिवां लहानपणिही तें पाहिजे जाणिलें.

चिंता, क्लेश सदैव; दैव फिरलें कंठीतसे दुर्दिन
बाळांचीं हंसरीं मुखें क्षणभरी आनंदवीती पण.
तो आनंद क्षणांत मावळुनिया केव्हां असा जातसे
दुःखाला कवटाळितो पण हंसें वाहेर दावीतसे

व्हावे सोख्य म्हणून तूं, प्रभुवरा, देशी दिवाळी जर
ह्या बाळाकरवीं असें मग वरें कां बोलवीशी तर !

द्वड मनी.

गुणी आणि अवगुणी-अशी ही द्वड आमुची मनी-

जशी काय ही बाई कोणी
आली बर्फाच्या देशांतुनि
अंगाला कापूस डकवुनी

मऊ रेशमाहुनी—अशी ही द्वड आमुची मनी १

डोळे इवलाले लुकलुकती
अधिकच घारेपणांत खुलती
नजर असे पण चोरटी किती

सदा दंग अंगणीं—अशी ही द्वड आमुची मनी. २

दंग अशी खेळांत तरीपण
गर्का देइल (तोहि एक क्षण)
आणि काय-ये ध्यानीं मागुन

प्यालि दूध चोरुनी-अशी ही द्वड आमुची मनी ३

मनी मावशी माझि मांजरी
तुम्हाहुन लाडकी कितितरी
बिलगूं का-पण पळाली दुरी

मला ओरवाडुनी—अशी ही द्वड आमुची मनी ४

अशी द्वड तर, गट्टि सोडुं का?
किंवा थोडे दूध तोडुं का?
वाळुन ही पण जाइल अक्का

नका बोलुं हिज कुणी-लाडकी जरी द्वड ही मनी. ५

तेव्हां आणि आतां.

मायभूमिसेवाधर्मी प्राण दिले ज्यांनीं
तेच कृती तुमची बघती विस्मयें करोनी !

महाराष्ट्र म्हणजे उमदी रांग शिपायांची
महाराष्ट्र म्हणतां दिसती पाउलें शिवाचीं

महाराष्ट्रभूमी आहे मुनी महात्म्यांची
सळसळतो भगवा बाणा तिच्या नसांतोनी

असे मराठ्यांची ख्याती—मनातें उदार
नित्य नेम रुमशेरीची प्यावयास धार

उगाळून मरणा प्याले भाग्यवंत वीर
तुळायास त्यांना नव्हते दुजे वीर कोणी.

महाराष्ट्र स्वातंत्र्याचा इमानी शिपाई
पीत आग ध्येयासाठीं पुढाराच जाई

संकटें सुखानें ह्यानें नित्य सोसुनीही
काय मार्ग ह्यानें नाहीं उमगला अजोनी ?

कला आणि भावना.

—आणि हातीं घेऊन कुंचलीस
सजे रंगाचा कराया विलास
मनीं उसळत जरि कल्पनातरंग
भावनेचा पण उणा रागरंग. १

कल्पनेचा जरि आणिला उठाव
तरी रंगेना मनांतील भाव
पूर्ण अंकित पण कला मला होती
भाव नसला तरि नसो-नसे भीती. २

भावबंधन रंगलें जरी नाहीं.
तरी यत्नै साधिलें सर्व कांहीं
चित्र झालें मग पूर्ण रंगवून
करी जो तो तें व्यक्त समाधान ३

करी जो तो जरि स्तुती अर्थपूर्ण
तरी माझी कुंचली उदासीन
कला वदते लाजून 'किती छान !
चित्र चित्ताला वाटलें अपूर्ण. ४

कला वैभव जरि समाधान देत
तरी जागी जाणीव होय तेथ
भाववादी मन विचारांत दंग
समाधीचा तितुक्यांत होय भंग. ५

सुरी होती हातांत-तांच, वेगें
दिली भिरकावुनि पटावरी रागें
भावसृष्टीवर कलेनें खुलावें
चित्र कविचें मग हृदीं सांठवावें - ६

जाणीव आणि मरण.

गेली रात्र सरूनः आणि फुटलें पूर्वेकडे तांबडें
त्यायोगें धरणीवरी प्रगटला उत्साह चौहींकडे
झाडांच्यावरती पुन्हां टवटवी मोहून आली असे
सृष्टीतें बघुनी प्रसन्न, मनही आनंदुनी जातसे.

झाली वेळ म्हणून-सान मुलगा शालेकडे धांवला
झाली वेळ म्हणून-बाप अपुलीं कामें करूं लागला
झाली वेळ म्हणून-दक्ष जनता कार्यामधें गुंतली
माझी वेळ कधीं न येत म्हणुनी खंती मना वाटली

कां कीं, मी करितों सदैव वसती त्या मातृभूमीवरी
येतां संकट काडिमात्र करितों कांहीं न हें जाणिलें
'कर्तव्यच्युत' हें विशेषण मला मी पाहिजे लाविलें
आतां मृत्यु न वेगळा, खुपासिली ही जाणिवेची सुरी

आतां भीति मला नसे, मरण तें केव्हांच आलें असे
मृत्यू काय करील, येइल पुन्हां?—तो एकदां येतसे.

कळली तव मायावी करणी.

कां रे नच येशी अजुनी
कळली तव मायावी करणी

मी कुंवरी वनबाला
जागुनिया वचनाला
आले पण काय तुला

येइ मीच म्हणुनी
कळली तव मायावी करणी

माथ्यावरुनी ढळला
चांदहि, टळली वेळा
धीर न धरवे मजला

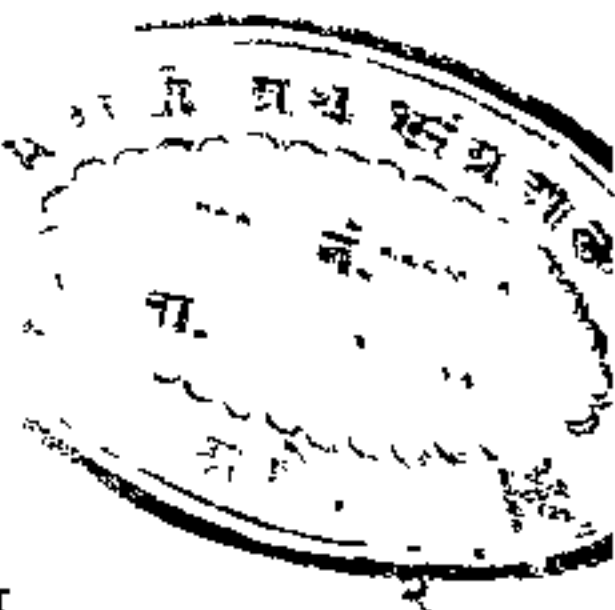
जीव जाइ शिणुनी
कळली तव मायावी करणी

क्षण क्षण कंढायाला
लाविशि सखया, मजला
ठाउक ज्याचें त्याला

जाशि हृदय हरुनी
कळली तव मायावी करणी.

यच अता, मा बघत--
कोण तुझ्याशीं वदतें
पण--मन कां वावरतें

येइ हृदय भरुनी
कळली तव मायावी करणी

३

४

देवापार्शीं गरिबाचें मागणें.

देव ओलांडुनि घरा घरीं गेला
मीहि अपुल्या पण चाललों घराला
पंख आशेचे खेचितीं अम्हांला
गरीबीला ते जडच ओढण्याला १

सर्व दिनभर कष्टात मरायासी
देवराया ते देतसे अम्हांसी
आज पण ह्या पंखांत जीव नाहीं
धरेवरती गळणार खचित तेही २

असें झालें तर-धनिक करिल काय ?
अम्हांवांचुनि तो करिल हाय हाय
कोण त्याचे करणार कष्ट बोला,
जगव आम्हांला म्हणुनि रे दयाळा ३

मागणें गरिबाचें हें ऐकिलें खास तेवढें
घडामोडी किती होती ठाम त्यामाजि एवढें !

आगरकर.

निंदेचे शर तीक्ष्ण सोसुनि जर्नी आणावया जागृती
सत्कर्मप्रतिपालनार्थ झटसी-पेशी तुझी योग्यता !
रुढीचे दृढपाश जे खिलुनिया आम्हांमध्ये राहती
त्यांचें भस्म करावयास अपुली तूं चेतवीली चिता

विश्वव्यापक तत्त्व जें ठसविलें तूं ह्या समाजामधें
त्याच्या आचरणांत नाहिं टिकले कित्येक खंदे सुधे
तूझा निश्चय मात्र निश्चल खरा, तूं संकटें सोसुनी-
रानें तोडुनि मंगलप्रद नवी केली पुन्हां पेरणी.

तेव्हांचें जग हांसलें तुज अतां हांसें त्याचें पण
तूं तेव्हां झटलास, आजहि कुणी स्वार्थाप्रती होमुन-
नीतीचा पथ धीर देउनि करी तेजोबळें उज्ज्वल.
दृश्य स्मारक हें तुझें बघुनिया मी होय हर्षाकुल

ऐसे थोर सुपुत्र, हेंच अमुचें देतें अम्हांला पुणें
आम्ही निंदुन त्यांस मात्र, ऋमितों लाजीरवाणें जिणें

मायबापा !

- झाड तूझें-त्यावरी बांधणार
सान घरकुल मी-तूच रक्षणार
तुझ्या पंखाखालती भय कशाचें ?
चौच तूझी रक्षील शरिर माझें २
- उंच अगदीं गगनांत जरी जाशी
तुझी प्रीती सारखी पिलापाशीं
सान माझी ही चौच 'आ' करून
वसे कोटारिं मी-येशि तूं म्हणून. २
- दिसे येथुन भौवतीं उभें पीक
धनी तेथिल उपजची फार धाक
किती मौजेची असे ही सकाळ
अशिच राहिल कां फार फार वेळ ? ३
- अशिच राहिल जर फार फार वेळ
किती मौजेनें जगत खेळवील
ऊन नाहीं मुळिं अजुन वास देत
गार वारा उल्हास नवा देत. ४
- आणि येथें मी करुनि चिचचिवाट
तुला बाहिन—पाहीन तुझी वाट
तुझी स्वारी खालती येत आहे
खिळति नजरा मग स्वर्ग अचल राहे ५

रवि तळपे डोईवर.

रवि तळपे डोईवर
शेतांत खपे नांगर

कृश बैलांची जुपुनी जोडी
आल्या दिवसा ओढुन काढी
कष्ट सारखे ऐसे ओढी
चिसांवा न घडिभर. १

कष्ट वर्षभर करील जेव्हां,
अध्या पोटी राहिल जेव्हां,
ऐदी श्रीमान् जगतिल तेव्हां
खपे मरेतोंवर. २

आकाशाचा वरी आसरा
खालीं प्रेमळ जगविते धरा
शांती द्याया-वाहे वारा
अढळ भाव प्रभुवर ३

शेत तयाचें जेव्हां पिकतें
मन आनंदुन तेव्हां जातें
वैभव हें पण पळभर टिकतें
पुढें दिवस खडतर. ४

चित्र असें हें जेव्हां दिसतें
होरपळुन मन वेडें होतें
गाणें दुःखाचेणें फुटतें
आणि तुटे अंतर.

निरोप.

मज सोड जाउं दे मजला
या भणंग वैराग्याला. जिवलगे.

मी असा अभागी म्हणुनी
आकाश कोसले वरुनी
माझाच दोष परि तुजला
बुडविण्यास कारण झाला
लाडके हौस मीं नाहीं
पुरविली तुझी तर कांहीं
हीं अजाण पोरें अजुनी
सांभाळ त्यांना जपुनी
संग्रहा ठेविली कांहीं-
फुटकीही कवडी नाहीं
तो देव जगाचा वाली
काळजी त्याला अपुली

जा कशी

उगिच कां अशी

उभी राहशी

जाउं दे मजला

श्रृंखलांस भेटायाला-जिवलगे.

त्या भयाण देखाव्याची
त्या निबीड अंधाराची
वाटते काय तुज भीती
करुं नको कल्पनाही ती.

मायभूमिसाठीं माद
अर्पिल्या सांग आम्ही ना ?
जग नाहीं साधेभोळें
हें अंधाराहुन काळें.

पुसुन टाक गंगायमुना
जा घेउन या बाळांना
जातील दिवस हे असले
सोन्याचे अपुले पुढले

जा कशी
उगिच कां जशी
उभी राहशी
जाउं दे आतां
वाहूं नको माझी चिंता-जिवलगे

बाळानो !

सहज तुम्हां बघुनी मजला किती हर्ष होई
गौर मृदुल वदनावरती जणूं फुलें जाई.

सकल विश्व सोनीयाचें रम्य रूप घेतें
स्वर्ग येत धरणीवरती तुम्हां खेळण्यातें
भाग्यवंत बाळानो, गा तुम्ही मधुर गीतें
तुम्हांवरी उधळो अपुले रंग उषाताई.

दिवस कोवळे हे असले, स्वप्नवत् अम्हांला
आज कसा नकळत झाला जिवाचा उन्हाळा
फुलें जिथें हंसलीं अमुचीं तिथें आज ज्वाळा
करूं नको देवा, आतां इथें तरी घाई

फूल गळून कांटे अमुच्या टोचिती जिवाला
फूलपांखरांनो, गुंगा ऐकुं द्या अम्हांला
-आणि अम्ही विसरुनि आम्हां आमुचाच पेल
असो तो विषारी शोकूं नशविास येई.

उभा 'चोखा' बाहेर.

तुळस नसली तरि-असे तुळशिवाग
बेल नसला तरि-म्हणा बेलबाग
देउळें हीं शहरास भूषवीती
भाव-भक्तीची वाढवीत कीर्ती

करा उत्सव प्रतिवर्षि ह्या ठिकाणीं
थाट उडवा मग कीर्तनें करोनी
असे आवडि देवास विलासाची
आणि भक्तांना असे हौस त्याची.

‘अणूरेणूंतुन असे देव ऐसें
तुका वेडा गुणगुणत गात जैसे
अम्ही सजल्याविण अम्हांलां दिसेना
देवरायाजी क्षीण लोचनांना.

देव दडले जरि असे कपाटांत
तुम्ही गर्जा मग उठुन बैसतात
चौघड्यांना वाजवा नगान्यांना,
भक्तिभावे आळवा देवराणा

आणि तोही तुम्हांस पावणार
तुम्ही गुंफा त्याजला सुमनहार
जरी निर्मळ होईल पण विटाळ
उभा 'चोखा' बाहेर-शिवुन घ्याल

सह्याद्रीतील वर्षाकाळ.

- उमललें
विश्व हांसलें
प्रथम का येथें ?
रमणीय सृष्टि येथील पाहुनी वाटे. १
- गिरिंतुनी
झरे खळखळुनि
वाहती नित्य
हे पाट रुप्याचे फेनतात अभिजात. २
- मखमाल
कितीक लुटाल
रंगिवेरंगी
संपन्न मराठी वैभव जागोजागीं. ३
- पाऊस
नव्हे-तो भास !
हिरकण्या झडती
मग खिशांत लोभी बोटें चुळबुळ करिती. ४
- ये मधुन
धुकें भरभरुन
दृष्टि बावरते
जणुं पिशाच्च अमुक्या परिस्थितीचें प्रगटे. ५
- ये किरण
धुकें भेदून
कचित हें घडतें
अस्मान फोडुनी बाल बिजलि काँ येते. ६

- ते दूर
गिरी गंभीर
वृद्ध मुनि मानो
ध्यानस्थ बैसले ढगांत आच्छादोनी. ७
- चहुंकडे
अजूनी खडे
मराठी किल्ले
गतवैभव स्मरुनी ढगांत वाटे शिरले ८
- शौर्याचि
शर्थ व्हायाचि
स्थळें तीं येथें
जरि कळे न कैसें स्फुरण परंतू येतें ९
- शोभनी
तरू तरि किती
जातिजातींचे
माहेर विलासी वन्य सृष्टिदेवीचें १०
- स्वच्छंद
लुट्टुनि आमोद
फुलांतिल सारा
वाहतो भरारा कांपवीत वन वारा. ११
- खालती
खोल तरि किती
दरी ही हिकडे
भीतिनें जिवाचे होती तुकडे तुकडे १२

दिलदार वायुवर स्वार चपळ कोकीळ	
घालीत साद राणीस गडी रंगेल	१३
नजरेंत ठरूं नहि देत घार स्वच्छदी	
दशदिशा मोकळ्या नही जगाची बंदी.	१४
पायांत आमुच्या नित्य विडी लोखंडी	
जाणीव त्याची हृदय सारखें फाडी.	१५
तरि इथें अहा! वाटतें स्वैर मी पक्षी	
दशदिशा मोकळ्या तरंगतों आकाशीं	१६

जाणिवेचें शल्य.

दाही दिशांत माझी
मज पूज्य मायभूमी
ऐशी न अन्य कोणी
अभिवंदितों तिला मी

आजन्म कष्टवोनी
त्रैलोक्य भूषवीलें
ते लोकमान्य आतां
सुरलोकमान्य झाले!

मी नित्य बोल त्यांचे
एकोनि धन्य झालों.
केलें मुळीं न कांहीं
भूभार मात्र झालों

हें शल्य जाणिवेचें
माझ्या जिवास बौचे

हा आमुचा महात्मा
आम्हांस उंचवीतो
भाऊ म्हणोनि आम्हां
सर्वास गौरवीतो.

झाला तुरुंगवासी
आम्हांस लाज नाही
आम्ही पशू विलासी
कांहीं करीत नाही

हें शल्य जाणिवेचें
माझ्या जिवास बौचे

म्याक्स्वेनी.

कोठे तुझा देश, मी दूर कोठें वसें ह्या महाराष्ट्र देशामधें
दोधें 'पराधीन' हें एक नातें पुरेसें असे आज आम्हांमधें
माझ्या घरीं माय माझी उदासी तशी ती तुझीही असे आजला
चितीं अहोरात्र हें शल्य माझ्या, तसें तें सख्या जाळितेही तुला.

आले हिमाद्री जरी संकटांचे, तरी टेकड्या त्या तुला वाटती
तूं सोसिलीं संकटें काळभेदी, तयाची नसे तूजलागी क्षिती
दृष्टीपुढें तूझिया मायभूमी दिसे एकटी तीच ती देवता
ऐसा महात्मा जगांतून जातां मनीं काय होई नये सांगतां.

प्रेमें जिनें वाढवीलें जयाला जपोनी खपोनीच अंकावरी
नेतां तया वाघिणीच्यापरी ती पहा जाहलां कावरीबावरी
खोऱ्यांदऱ्यांतून धुंडीत आहे तुला जन्मदात्री तुझी सावली
पाहोनि हें चित्र भारावलां मीं मुक्याने तुला अर्पितो अंजली

शर सुटला भात्यांतुन.

शर सुटला भात्यांतुन
मृग पळे जीव घेउन

हिरवें तृण खालती कोवळें
होतें कोठें अतां उगवळें
जीव भुकी रानचे रंगले
पण मुखीं घांस कोटुन. १

बाळपांखरें झाडावरती
चित्र खालचें बघुन थरकती
पंखांतिल सांवरती शक्ती
चिवचिवाट भेदी मन २

वान्यावरती जरि त्याचि गती
धावुन धावुन धावेल किती
शर आला बघ-फुटली छाती
चळचळा कापतें वन. ३

लागला शर तो नच जोंवर
अम्ही रगात दंग तोंवर
गुंतला जीव तिजोरीवर
पण नकळे पुढचा क्षण

शर सुटला भात्यांतुन
मृग पळे जीव घेउन. ४

आनंद आणि विरह.

- तुला वधुनी मज किती मोह होई
खुडायारी हा हात पुढे जाई
गंध सुटला बागेत किती छान
रसिक जमलेले जाहले प्रसन्न १
- झाड आंब्याचें जुने फुलुन गेले
वसंताचे भाटही पुन्हां आले
किती वाटे ही गोड तर लंकेरी
वसंताची ही कृपा, फुला! सारी २
- इथे वाटे मज सारखे वसावे
तुझ्या सन्निध नादांत गुंग व्हावे
आणि मग जीं गाईन गोड गाणी
तृप्त होइन मी तींच गुणगुणेनी ३
- काय ह्याहुन जगतांत सौख्य आहे
निमर्गांतच तें पुरें पुरें राहे
झग सौख्याचा वाहतो खळाळा
लूट रसिका, आनंद बहरलेला ४
- असें इतुकें जरि, तरी मन उदास
खिन्नता कां येतसे अशी ह्यास?
विरह तीचा—मज फार वास देई
फुला, म्हणुनी नच तोडितो तुला मी ५

होई न उणें कोठार तरी.

एक मूठ घालशी जरी
होई न उणें कोठार तरी.

अनंत पिकतें ह्या भूमीवर
कृपालू किती आहे ईश्वर
कोडोपति तूं उपकारी. १

महाल मोठा दुरुनी दिसला
तुझा दरारा वैभव ह्याला
इलाख्यांत ह्या नाहिं सरी २

बोलुनचालुन मी दरवेशी
निष्ठुरता कां तूं दाखविशी
फिरूं नको, बळ माघारी ३

माझ्यासंगें वघ वृणवणते
माय आंधळी— ही तडफडते
मजा कुठवरी बघशि तरी ४

घसा कोरडा, देवा झाला.
बळ नच मजला विनवाथाला
लाचार तुझा, पाय धरी ५

एक मूठ घालशी जरी
होई न उणें कोठार तरी

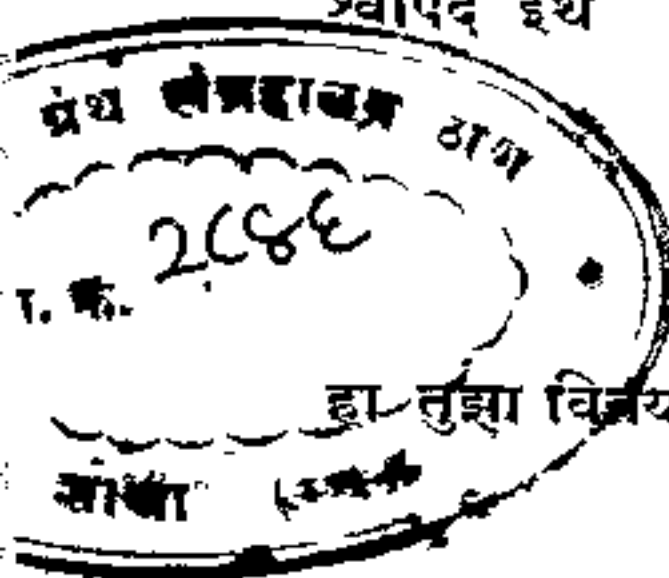

To,
हरि सखाराम गोखले.

' अंधार
घोर चौफेर
भरे भय फार '

पण उज्ज्वल कवने तुझी देत मज धीर. १

' बेसूर
आणि भेसूर
सर्वथा क्रूर—
श्वापदे इथे ' जरि, तीव्र तुझा पण तीर. २

' कौडला
भृंग मोकळा
तुजमुळे झाला
हा तुझा विजय चढवितो तुला पदवीला ३

आरक्त
पूर्ण अनुरक्त
गुणाचा भक्त '

मित्र तंच माझा कवी थोर विख्यात. ४

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY
SERIALS ACQUISITION
300 TOWN CENTER DRIVE
SUITE 300
BERKELEY, CA 94704

REFBK-0002846

11

11